

УДК 373.5.016:94 (477) (043.3)

Гаврилюк Ж.М.,

учитель-методист гімназії “Діалог”, здобувач, Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, м. Київ, Україна

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 8-9 КЛАСАХ

Стаття присвячена проблемі реалізації виховного потенціалу культурологічного змісту шкільного підручника історії. Автор аналізує особливість та відмінність тем культури в структурі курсу історії України, зазначаючи, що шкільний підручник з історії є засобом інтеграції історичної науки й освіти на всіх ланках її функціонування.

Ключові слова: гуманізація, культуровідповідність, духовні цінності, культурологічний підхід, полікультурність.

Гаврилюк Ж.Н. Духовно-нравственное воспитание учеников средствами культурологического воспитания на уроках истории Украины в 8 – 9 классах

Статья посвящена проблеме реализации воспитательного потенциала культурологического содержания школьного учебника истории. Автор анализирует особенность и отличие тем культуры в структуре курса истории Украины, отмечая, что школьный учебник по истории является средством интеграции исторической науки и образования во всех звеньях её функционирования.

Ключевые слова: гуманизация, культуросоответствие, духовные ценности, культурологический подход, поликультурность.

Gavriluk Zh.M. Spiritual and Moral Students' Education by Facilities of Kulturology Education on the Ukraine's History Lessons in 8 – 9 Classes

The article is devoted to the problem of realization cultural and educational science in the school textbook of history. An author specifies the features and culture difference in the structure of Ukrainian history course. Creating a school textbook on history involves the integration of historical science and education on all levels of its functioning.

Key words: humanizing, spiritual values, culturological approach, multiculturalness.

Проблема формування духовності учнів є актуальною й належить до проблем соціального характеру, оскільки пов’язана зі становленням духовної особистості. Школі потрібно змалку турбуватися про духовний світ дитини, й у цьому питанні культура має свої потужні внутрішні змістові резерви, якими здатна не тільки підсилити й осучаснити засоби освіти, а й спрямувати свідомість, прагнення людини до активного розв’язання її проблем у новому тисячолітті.

Однією з найактуальніших нині є проблема формування духовності особистості та проблема культурного розвитку. Неможливо виховати особистість патріотично, не прищепивши їй любові до історії та культури народу. Отже, пріоритет у загальноосвітній школі слід надавати предметам, які формують у людині повноцінну особистість із широким культурним світоглядом, ґрунтовними знаннями рідної мови та історії, духовних надбань людства, стійкими загальнолюдськими нормами моралі.

Як бачимо, на першому плані – духовні цінності національної та духовної культури. Бо реалії невтішні: нищівна агресія до природи, непримиренні позиції народів і держав, протистояння релігійних конфесій. Дійсність вимагає плекати людину-творця, гуманіста, активно розвивати гуманітарну освіту справді високої духовної проби [6, с. 17].

Згідно з пріоритетами загальнолюдських цінностей, особисто значуща в культурно-духовному й соціально-політичному розвитку суспільства цінність людини визначається її культурою. Ось чому найважливішою функцією школи сьогодні є культуротворча, яка полягає в розвитку особистісного світу дитини шляхом нарощування її від індивідуального до духовно-практичного досвіду людства, у вихованні людини культури, здатної до самовизначення та продуктивної творчої діяльності зі створення культурного середовища.

Постановка проблеми. Відомо, що духовно-моральне виховання засобами культурологічної освіти в навчанні історії передбачає зміцнення національної свідомості, оволодіння соціокультурною компетенцією, яка сприяє розвитку комунікативних здібностей учнів, набуття ними ряду ключових компетентностей,

які на універсальному рівні визначають освітні результати, досягнуті "...не лише засобами змісту освіти, але й соціальної взаємодії; як у міжособистісному, так і в офіційному культурному контексті" [11, с. 32]. Уроки культури в курсі історії покликані привчити учнів емпатично ставитися до інших культур, розуміти та приймати цінності один одного. Протиріччя між активним упровадженням культурологічної освіти та недостатнім науковим обґрунтуванням деяких суттєвих аспектів цього процесу зумовлює актуальність подальшого дослідження окресленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень. Практика викладання історії в школі засвідчує, що проблемі реалізації виховного аспекту культурологічного змісту на уроках історії України не приділялося належної уваги, й тому важливо визначити пріоритетні об'єкти, на яких варто зосередити увагу під час вивчення культурологічного змісту шкільного підручника.

Проблеми практики культурологічної освіти активно обговорюються у філософсько-педагогічних виданнях. У публікаціях українських педагогів Д.Берестовської, Є.Поліщука, М.Дорофєєвої, І.Кур'янової, І.Черкасової, Г.Альохіної та інших висвітлюються проблеми нових освітніх технологій, продуктивних методів викладання культурологічних курсів, авторські моделі їх розбудови в навчальних закладах різного типу. Основи культурологічного підходу до освіти в новітній час розробляли Н.Алексєєв, Ш.Амонашвілі, А.Асмолов, Є.Бондаревська, А.Валицька, О.Газман, В.Зинченко, І.Зязюн, С.Кульневич, В.Серіков, В.Сластьонін, Є.Шиянов, І.Якиманська та ін. Ці науковці створили теоретичні передумови для постановки й розробки проблеми культурологічного підходу в освіті.

Проблемі висвітлення питань культури в шкільному підручнику приділяли увагу Г.Косова, В.Васильєва, І.Карпов, Ф.Коровкін, В.Козинець, В.Котляр, Н.Киященко, Г.Цвікальська [22, с. 20]. Важливими для нашого дослідження є й найновіші праці з методики навчання історії К.Баханова, А.Булди, Т.Ладиченко, Ю.Малієнко, П.Мороза, О.Пометун, А.Приходько, О.Удода, Г.Фреймана, що досліджують методологію процесу навчання історії, питання змісту та організації історичної освіти.

Формулювання цілей статті. Подальше дослідження окресленої проблеми пов'язане з тим, що відтворити втрачені знання та культурні цінності можна через систему освіти, а саме – на уроках культури шкільного курсу історії України, адже, як зазначає

В.Власов, саме “...питання культури є магістральними для вивчення історії, бо мають безпосередній вихід у сучасність і майбутнє, наснажені невичерпним виховним потенціалом, справляють значний вплив на розвиток особистості, формують естетичні смаки, гуманізують освіту й надзвичайно важливі для соціологізації молодого покоління” [5, с. 6].

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших напрямків сучасної освіти є її культурологізація, тобто введення елементів систематизованого культурологічного знання в усі сегменти як загальної, так і спеціальної освіти, а також підготовка фахівців-культурологів, орієнтованих на вирішення відповідних освітніх завдань. У цьому сенсі важливою є поява в групі гуманітарних навчальних дисциплін культурології.

Культурологія є наукою (точніше, групою наук із різним рівнем спеціалізованості з предмета), що вивчає культуру в усіх сенсах і аспектах її розуміння; це інтегративне знання про цілісний феномен культури в реальному історичному часі та соціальному просторі існування.

Реалізація культурологічного компонента у змісті шкільного підручника передбачає врахування певних принципів, найважливішими серед яких є:

1) принцип полікультурності, який припускає можливість освіти розкрити розмаїття культури, створити умови для формування культурної толерантності учнів;

2) принцип діалогу культур і цивілізацій, що націлює на культурно порівняльне вивчення двох культур (національної та світової). Адже, як пише російська дослідниця С. Цахаєва, “В кожного народу своя культура – гарант життя, своєрідний пульс творчої діяльності людини, зміцнює духовне здоров’я народу, створює його національно-моральний ідеал, допомагає інтегруватися в соціум” [22, с. 24].

Протягом існування людської цивілізації проблема культури мала першочергове, по суті, провідне значення – передусім тому, що культура завжди була могутнім фактором соціального розвитку, відображала якісну характеристику суспільного життя, уособлювала специфічний спосіб людської життєдіяльності, зафіксований у результатах праці, в системі соціальних норм і закладів.

Багато предметів шкільного курсу з цього приводу мають великі можливості, як і курс історії – предмет, що всебічно розкриває розвиток вітчизняної та світової культури. Культурологічний на-

вчальний матеріал підручників, за якими вивчають шкільний курс “Історія України” в 8-х і 9-х класах, в основному зосереджено на вивченні українського етносу, історії його етногенезу та формування української нації, території, духовної культури українського народу, мови, культури, освіти, обрядів, звичаїв, релігії та матеріальної культури (розвиток галузей господарства, економіки, художніх промислів тощо) [17, с. 20].

У чому ж полягає особливість виховного потенціалу уроків культури у шкільному курсі історії? Є ряд особливостей, за якими чітко й організоване викладання вчителем для учнів історії допоможе прищепити підростаючому поколінню необхідні знання та уявлення про культуру та світогляд рідного народу.

Першою особливістю є та, що уроки культури у шкільному курсі історії є основою естетичного виховання, способом вироблення моральної оцінки. Без особистісного переживання й усвідомлення світу, чим відрізняються уроки культури від інших, – освіта та розвиток особистості неможливі.

Другою особливістю є та, що вивчення культури в курсі вітчизняної історії відіграє велике значення у засвоєнні історичних знань, які є підґрунтям для формування національної свідомості. Це пояснюється тим, що вивченням культури ми завершуємо вивчення історії певного періоду.

Третьою особливістю є та, що, за визначенням Л.Ржепецького, вивчаючи культуру певного періоду, ми ніби підводимо підсумки розвитку суспільства, частини історичної епохи, даємо загальну підсумкову оцінку цьому розвитку [21, с. 20].

Четвертою особливістю є та, що на уроках культури розвиваються й поглиблюються поняття про культуру як сукупність досягнень суспільства в духовному житті, вміння використовувати історично набуті знання та практичний досвід для розвитку продуктивних сил.

П’ятою особливістю є та, що уроки вивчення культури в курсі історії України сприяють вихованню в учнів національної свідомості, патріотичних почуттів, етичних та естетичних смаків, моральних принципів.

Шостою особливістю є та, що теми культури в курсі історії України несуть виховну функцію, особливо в переломний період розвитку суспільства та особистості: історія свідчить, що людство в найважчі часи завжди зверталось до духовності, до моралі.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Реалізація виховного потенціалу культурологічного компонента освіти має сприяти тому, щоб усі учасники процесу були громадянами-патріотами своєї країни, поважали національні та загальнолюдські цінності, визнавали Людину вищою цінністю. Вони повинні вирізнятися такими характеристиками: а) бути людьми мислячими, вміти сприймати минуле й сьогодення, моральний досвід попередніх поколінь із урахуванням толерантності й розумної критики; засвоїти три кола цінностей: етнокультурні, загальнонаціональні, загальнолюдські (планетарні); б) мати власне ставлення до моральної, правової, економічної, політичної й екологічної культури; в) бути інтегрованими в сучасне суспільство, націленими на його вдосконалення; г) вміти орієнтуватися в потоці різноманітної інформації та в типових життєвих ситуаціях, застосовувати знання, аналітично оцінювати ситуацію й одержану інформацію, аргументувати особисті погляди, робити осмислений самостійний вибір; бути здатними до культуротворення, до творчого діалогу з природою, соціумом.

Теми культури у шкільному курсі історії покликані привчити школярів у сучасних умовах емпатійно ставитись до іншої культури, зрозуміти та сприйняти цінності одне одного.

Список використаної літератури та джерел:

1. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. / К.О. Баханов. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 168 с.
2. Булда А.А. Практична підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (етапи і особливості). / А.А. Булда. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. – 498 с.
3. Вагин А.А. Методика обучения истории в школе. / А.А. Вагин. – М.: Просвещение, 1972. – 351 с.
4. Васильева В.М. Изучение вопросов культуры XI – XIII веков на уроках истории СССР. Из опыта работы: Книга для учителя. / В.М. Васильева. – М.: Просвещение, 1989. – 173 с.
5. Власов В. Історія української культури першої половини XVII ст.: Матеріали до уроків / В. Власов. // Історія в школах України. – 2009. – № 1 – 2. – С. 6-12.
6. Гаврилюк Ж.М. Методичне забезпечення вивчення культурознавчих тем на уроках історії України / Ж.М. Гаврилюк. // Історія України. Уроки з історії культури по-новому. 7-11 класи. – Х.: Основа, 2006. – С. 5-40.

7. Голин Г.М. Вопросы методологии в курсе средней школы. / Г.М. Голин. – М.: Просвещение, 2007. – 128 с.

8. Зязюн І.А. Світоглядні пріоритети педагогіки / І.А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр.: У 2 ч. – Ч. 1. / Редкол.: І.А.Зязюн та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – С. 75-84.

9. Киященко Н.И. Вопросы формирования системы эстетического воспитания. / Н.И. Киященко. – М.: Просвещение, 1971. – С. 30 – 68.

10. Козинець В.П. Живопис на уроках історії. // В.П. Козинець. – К.: Рад. школа, 1969. – 108 с.

11. Коровкин Ф.П. Изучение вопросов культуры в 5 классе / Ф.П. Коровкин // Преподавание истории в школе. – 1980. – №1. – С. 25-40.

12. Косова Г. Изобразительное искусство в преподавании истории. / Г. Косова. – М.: Просвещение, 1986. – 240 с.

13. Крылова Н.Б. Введение в круг культурологических проблем образования / Н.Б. Крылова // Новые ценности образования. – Вып. 4. – М.: Инноватор, 1996. – С. 132-152.

14. Ладиченко Т.В. Формування історичного мислення в процесі вивчення курсу всесвітньої історії в школі / Т.В. Ладиченко // Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей: Зб. статей: Праці Всеукраїнської науково-практичної конференції 7 – 10 грудня 1999 р. – Одеса: Асторпринт, 1999. – 108 с.

15. Левит М.В. Как сделать хорошую школу?! – В 2 кн. – Кн. 1. / М.В. Левит. – М.: Центр “Педагогический поиск”, 2000. – С. 28.

16. Книга для читання з історії середніх віків: Навчальний посібник для 7 кл. загальноосвітн. навч.закл. // Клименко Н.П., Малієнко Ю.Б. – К., 2004. – 304 с.

17. Мацейків Т.І. Етнокультурна спрямованість змісту шкільної освіти. / Т.І. Мацейків. – Чернівці. – Вип. 78. – 2003. – С. 32.

18. Мороз П.В. Психологічний підхід до змісту шкільного підручника історії / П.В. Мороз. // Актуальні проблеми трансформації соціогуманітарної освіти: Збірник наукових праць за підсумками Всеукраїнської науково-практичної конференції (4–5 грудня 2003 р.). – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. – С. 70 – 72.

19. Приходько А.І. Інтерактивний урок – шлях до реалізації діяльнісного підходу у навчанні історії / А.І. Приходько // Історія в школах України. – 2007. – № 1. – С. 33-42.

20. Пометун О.І. Актуальні проблеми шкільного підручника з історії / О.І. Пометун // Історія в школах України. – 2002. – № 6. – С. 13-18.

21. Ржепецький Л.А. Формування національної свідомості школярів у процесі вивчення культури українського народу на уроках історії

України / Л.А. Ржепецький // Наукові праці. – Вип.15. Педагогічні науки. – Миколаїв: МДГУ ім. П. Могили, 2003.

22. Шестаков В.А. Дополнительные материалы к учебнику автора Дмитренко В.П. “История Отечества”. / В.А. Шестаков. – 11 кл. – Х.: Дрофа, 2002. – 132 с.

23. Цахаева С. Г. Культура и традиции народов Дагестана в системе культурологического образования учащихся 8-9 классов. / С.Г. Цахаева. – Махачкала, 2001. – Дисс. на соискание науч.ст. канд. пед. наук: 13.00.01. “Общая педагогика и история педагогики”. – М.: РГБ, 2003. – (Из фондов Российской Государственной библиотеки).

24. Цвікальська Г.О. Використання художньої літератури на уроках історії СРСР в 8-9 класах: Методичний посібник. / Г.О. Цвікальська. – К.: Рад. школа, 1958. – 215 с.

25. Цвікальська Г.О. Література і мистецтво в шкільному курсі нової історії: Посібник для вчителів. / Г.О. Цвікальська. – К.: Рад. школа, 1978. – 110 с.